

SZŰCS JÓZSEF*

„...szóval és tettel, nyilvánosan és hangosan...” A keresztény antiszemitizmus egy példája

Más témában folytatott levéltári kutatásaim során bukkantam rá Klotz Ignác tatai plébános egy 1927-ben írott levelére. A dokumentum, mellyel később részletesen is foglalkozunk majd, azt engedni feltételezni, hogy annak írója, a plébános, ellenérzéssel viseltetett, ellenséges érzelmeket táplált az izraelita felekezet iránt.

Azóta előkerült néhány újabb adalék, melyek megerősítik ezt a feltevést. Jelen dolgozatomban ezekkel a forrásokkal, dokumentumokkal foglalkozok, ezeket vizsgálja, és ezek alapján keres válaszokat, többek között arra a kérdésre, igazolhatjuk-e mindezek alapján Klotz Ignác antiszemitizmusát? Egyáltalán miként kell őt definiálnunk? Egy régebbi típusú, vallási alapú antiszemitizmus (antijudaizmus) szószólójaként, vagy olyan személyként, aki a modern politikai antiszemitizmust öltözteti vallási köntösbe? Minek számít Klotz a mai olvasatban, és minek a kor adta kontextusban? És egyáltalán mennyire kényes téma, mennyire veszélyes terep egy megbecsült, helyi viszonylatban jelentős egyházi férfiú esetében számba venni az adott körülményeket, és ezek alapján véleményt formálni, következtetéseket levonni?

Kutatásomhoz a korabeli sajtóból, Klotz Ignác megjelent munkáiból, főleg szentbeszédeiből, levéltári dokumentumokból, szakirodalmakból nyertem forrást; igyekeztem feltárni minden elérhető. Vannak azonban források, melyek nem maradtak fenn, vagy egyelőre lappanganak, például a Klotz által írt tatai *Historia Domus* (egyetlen bejegyzése ismert csak, 1916-ból) vagy a tatai prédikációk szövege.

A tanulmány címét egy másik plébánostól, Zimándy Ignáctól kölcsönöztem, aki 1883-ban vetette papírra az alábbi sorokat:

„(...) Egész határozottsággal kimondom (...) azon szilárd meggyőződésemet, hogy minden hű katolikus papnak nem csak nem tilos, nem csak nem szégyen antisemitának lenni, hanem annak szóval és tettel nyilvánosan és hangosan magát vallani, nemcsak mint olyannak, hanem mint buzgó hazafinak is, első rangú kötelessége.”

Az itt megfogalmazott gondolatokat Zimándy után (és előtt is!) sokan vallották magukénak, sokan követték azokat, akik közé, a jelek szerint, Klotz Ignác tatai plébános is tartozott.

RÖVID ÉLETRAJZ

Klotz Ignác 1869-ben született Győrött. Pappá szentelésére 1892-ben került sor, pályáját Nezsíderen kezdte meg.² Mosonszentmiklóson és Tatán káplánként (1897–1898), Kisbéren és Felsőgallán adminisztrátorként (1899–1900) működött.³ Mosonszentjánoson, majd 1901-től Vértesszőlősen lett

* ORCID: 0009-0008-4439-0350.

1 Zimándy 1883: 12–13. 2. lábj.

2 O'sváth 1938: 784.

3 Mohl 1909: 213, 219; Békássy é.n.: 298.

plébános,⁴ illetve kerületi tanfelügyelő. Még ebben az időszakban, 1912-ben jelent meg három kötet is, egy *Keresztény tanítások az új katekizmus szerint* címmel,⁵ egy, melyben tárcáit⁶ és egy, melyben szentbeszédeit gyűjtötte egybe.⁷ 1916-ban tatai kerületi esperessé⁸ és tatai plébánossá nevezték ki, ezzel együtt a tatai plébániához tartozó iskolák tanfelügyelőjévé.⁹ 1921-től, mint virilis, tagja volt a helyi képviselőtestületnek.¹⁰ 1923-ban alapítótagja és társelnöke volt az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Tatai és Tóvárosi Fiókjának.¹¹ 1924-ben tagja lett a plébánosi tanácsnak.¹² 1927-ben részt vett a világháborút követő első nagyobb szentföldi magyar zarándoklaton,¹³ élményeit és tapasztalatait a következő évben könyvformában is megjelentette.¹⁴ 1928-ban, „*fáradhatatlan szervező munkásságának eredményeképpen*” megalakult a magát keresztény- és nemzetiként¹⁵ meghatározó Foederatio Emericana Tata-Tóvárosi conventje. A szervezet fő célja az ifjúság aktív katolikus társadalmi életre való nevelése volt.¹⁶ 1939-ben a komáromi főesperesség főespereshelyettesévé nevezték ki, melyre tekintettel lemondott tatai kerületi esperesi címéről.¹⁷

Klotz Ignác 1940. július 8-án hunyt el. A Győri Püspökség körlevelében az alábbi szavakkal méltatta őt:

„Az Úr szőlőjének feltűnést kerülő, paptársait és híveit szerető, csendes munkása volt. Melegszívűségének bizonyítéka, hogy hosszú plébánossága alatt káplánjainak mindenkor jóságos atyja volt. Mint egy 50 paptársa és híveinek nagy sokasága kísérte őt utolsó földi útjára.”¹⁸

„VÉDŐNEK KELLENE LENNIE MINDEN ZSIDÓNAK”

1907. augusztus 18-án terjedelmes írás jelent meg az *Egyenlőség* lapjain. A cikket *Kis szelíd polémia, melyet indítvány előz meg* címen jegyzi az újság szerkesztője, Szabolcsi Miksa.¹⁹ Írása apropóját „*egy kis falusi plébánosnak a levele*” adta. Ez a plébános az akkor Vértesszőlősen működő Klotz Ignác volt, aki a tóvárosi körorvos, dr. Breuer Ármin részére fogalmazta meg és küldte el talmudkritikáját. Arról nincs tudomásunk, hogy az *Egyenlőség*hez milyen módon került ez a levél. Szabolcsi²⁰

4 O'sváth 1938: 784; Mohl 1909: 226.

5 Klotz Ignác 1912: *Keresztény tanítások az új katekizmus szerint*. Győr. Ezzel a kötettel a dolgozatban külön nem foglalkozunk.

6 Klotz Ignác (Törzsök néven) 1912: *A Vértesekből. Tárczák*. Győr. A kötetben megjelent, témánkat is érintő, *A Vértések zsidaja* című tárcájával, terjedelmi korlátok miatt, jelen tanulmányban nem foglalkozunk.

7 Klotz 1912.

8 A tatai esperesi kerülethez 14 település tartozott. Gerevicz–Leopold–Zsembery 1928: 82–83.

9 *Litterae C.* 1917: 92.

10 Körmendi 1998: 28; Körmendi 2006: 227. 22. lábj.

11 Körmendi 2006: 230–231.

12 *Litterae C.* 1925: 50.

13 [Nn] 1927: 11.

14 Klotz 1928.

15 Ujváry Gábor ennek kapcsán így fogalmaz: a forradalmakat és Trianont követő időszakban „*a liberalizmussal, a demokráciával, a természetes ellenségnek tekintett kommunizmussal szemben, a megtagadott értékek és ideológiák nyomán támadt hiátus kitöltéséhez új, megfogható és pozitív programra volt szükség, melyet »keresztény« és »nemzeti« jelzővel illettek. Az előbbieken felvázolt gondolati konstrukció szerint a »keresztény« jelző eredeti értelme — miként a »nemzeti« is — lényegesen kitágult és felhígult: az aktív hitvallás vállalása mellett antiliberalis és antidemokratikus színekkel, valamint — a Tanácsköztársaság vezetőinek túlnyomórészt zsidó származására hivatkozva és reagálva — antiszemita, illetve »nem zsidó« jelentéssel bővült.*” Ujváry 1989: 51.

16 [Nn] 1928: 11. Feltételezhető, hogy a tatai convent nem volt hosszú életű, hiszen a szervezetet bemutató vagy annak történetét feldolgozó szakirodalomban nem lelni nyomát. A Foederatio Emericana-ról bővebben: Ujváry 1989; Bibliotheca Emericana 1933.

17 *Litterae C.* 1940: 52.

18 *Litterae C.* 1941: 55.

19 Szabolcsi 1907: 1–5. (szöveghű közlés)

20 Szabolcsi Miksa (1857–1915). Író, szerkesztő, a magyar zsidó hírlapírás egyik megteremtője. Tanulmányait jesivákban, majd a rabbiszemináriumban végezte. Újságíróként folyamatosan tudósított a tisaeszlári perről, melynek egyik legnagyobb rejtélyét, a tiszadadi hullausztatás ügyét ő bogozta ki. Az *Egyenlőség* lapjain kitartóan propagálta, hogy a magyar zsidóságot nem fajnak, hanem felekezetnek kell tekinteni. Mint publicistát a fölényes tudás, az elragadó lendület és a bátor szókimondás jellemezte. Elkötelezetten harcolt az antiszemitizmus, a Talmudhamisítás és a zsidó irodalom félreismerése ellen. Ujvári 1929: 818–819.

csupán annyit árul el, eljuttatták hozzá, hogy ő adjon rá feleletet. Szabolcsi vállalta a feladatot, és „a vallásoktatással foglalkozó rabbi és hittanár urak elé terjesztendő indítványt” fogalmazott meg.

„(...) Ilyen Klotzok még százával, sőt ezrével vannak (...). A hamis és rosszakaratu vádaknak egész irodalma van, azoknak a száma, kik a mérget terjesztik, nagy, védők meg alig akadnak.

Védőnek kellene lennie (...) minden tanult, intelligens zsidónak. De mikor a mi iskolázott zsidóink – igen, igen csekély kivétellel – ép oly kevésbé ismerik a forrásokat, mint maguk a vádlók.

A vádlóknak ugyanis fogalmuk sincs a kérdésről; a könyveknek, melyekkel úgy dobálózna, mintha csak az imént kerültek volna ki a jesivából, még a betűjét sem ismerik, de azért vigan vádolnak. Az intelligens zsidók előtt, kik ezekkel a vádakkal találkoznak, a források szintén ismeretlenek, de védőkké azért nem válhatnak. (...)

El sem képzelhetjük, milyen kellemetlen a különben tanult, intelligens és a társadalomban szerepet betöltő zsidóra nézve, ha valamely Klotz Ignác orcájába vágja, hogy »ti zsidók, kik többre becsületek a talmudot, mint a bibliát, tudjátok-e, mi van abban a talmudban? az, hogy a keresztény életével és vagyonával a zsidó rendelkezik.« (...) Sok érdemes zsidó embert ingatnak meg így hitükben, alacsonyítanak meg önmaguk előtt, különitenek el a többitől és tesznek meg végül a saját vallásuk ellenségévé. (...)

Tegyenek róla, Izrael pásztora és tanítói, hogy ne szédüljön [meg a szent forrásokban járatlan zsidó ember]. (...) Lássák el papjaink védelemmel hiveiket, hogy ilyen támadásokat visszaverhessenek, de főképpen azért, hogy kár ne essék bennük.”²¹

Hosszas bevezetőjét követően Szabolcsi szó szerint leközi Klotz levelét,²² ahol a plébános szemelvényeket hoz a Talmudból, melynek – meglátása szerint – a zsidók körében „*nagyobb a tekintélye, mint magának a Szentírásnak*”, s melyben – ismeri el Klotz – „*sok jómondás, magvas gondolat, szép példabeszéd*” szerepel, ám ő nem ezekkel kíván foglalkozni, hanem a Talmud keresztényellenes megnyilvánulásaival. Ez utóbbit ugyan nem mondja ki nyíltan, de a „citált” szövegek egyértelműen ezeket hozzák.

Szabolcsi említ néhány szerzőt, ahogyan ő fogalmaz, „talmudtudóst” (Huszár Károly, Petrasse-vits Géza, August Rohling, Eisenmenger, Pfefferkorn, Freimuth), akiktől Klotz a gondolatait kölcsönözhetette, ebben a fejezetben azonban néhány olyan forrást vizsgálunk, melyeket – Rohling kivételével – Szabolcsi nem hoz szóba, viszont – keletkezésük időpontja alapján – Klotz Ignác kézbe vehetett, forgathatott, használhatott. Vizsgálódásaim során négy szerző (August Rohling,²³ Zimándy Ignác,²⁴ Huber Lipót,²⁵ Luzsénszky Alfonz²⁶) művét vettem alapul, ezekkel hasonlítottam össze a Klotz-i szövegeket, kikeresve mindehhez a talmudi forrásokat is.²⁷

Klotznak korábban már hivatkozott mondatát, mely szerint a Talmud tekintélye nagyobb, mint a Szentírásé, megtaláljuk Rohlingnál²⁸ is, aki állítólagos francia reformzsidóktól idézve írja: „*ami a Talmudot illeti, mi ennek határozott felsőbbbségét valljuk Mózes törvénykönyve fölött*”.²⁹ Hasonlóképp fogalmaz akkor is, amikor arról beszél, „*a zsidók (...) már régóta ép oly isteni könyvnek tekintik a Talmudot, mint az ó-szövetségi Bibliát. Sőt közelebről nézve a dolgot, a Biblia fölé helyezik.*”³⁰ Szabolcsi erre a mondatra csupán cikke végén reagál, badarságnak nevezve a kijelentést, hiszen

21 Szabolcsi 1907: 1–2. (kiemelés az eredetiben)

22 Uo., 2–3.

23 Rohling 1882.

24 Zimándy 1883.

25 Huber 1897.

26 Luzsénszky 2002.

27 Talmud Babylonian.

28 August Rohling (1839–1931). Katolikus teológus, antiszemita író. Münsterben és Párizsban tanult, majd Münsterben, Milwaukee-ban és Prágában lett egyetemi tanár. Zsidóellenes művei közül *A Talmudzsidó* (Münster, 1871), mely több kiadást is megért, az antiszemita szerzők standard művévé vált; bár ez csupán Eisenmenger *Entdecktes Judenthum* című művének kivonata. A könyvet a katolikus sajtó sokat idézte, nagy irodalmat teremtett, de politikai erővé egészen az antiszemitizmus megjelenéséig, és különösen az 1883-as tiszaezslári perig, nem vált. *Jewish Encyclopedia*.

29 Rohling 1882: 25.

30 Uo., 28.

„ami tekintélye van a talmudnak, azért van, mert a szentírásen épült föl. (...) A talmud a szentírás nélkül meg sem mozdul; a szentírás az alapja, a forrása, az utmutatója, a támasza, a hordozója, mindene. A talmud a szentírás apotheozisa.”³¹

Klotz Jevam 24-re hivatkozva a következő szövegrészre hívja fel Breuer Ármin figyelmét: „A keresztény élete kezdedben van, oh zsidó, mennyivel inkább hát a pénze!” Erre reagálva Szabolcsi pontosít, hogy Jevam³² valójában a Talmud Jebamóth traktátusa, melynek említett helyén, a 24. lapon, annak sem az *a*, sem a *b* oldalán nem található meg a fenti szöveg, ahogyan a Talmud más helyein sem.³³ Mindezt azzal egészíti ki, hogy hasonló szövegre már csak azért sem lehet lelteni, mert „a talmud nem is szól keresztényekről, hanem mindig csak bálványimádókról”.³⁴

A vizsgált szerzők esetében kizárólag Rohlingnál olvasható ez a szöveg, „Hiszen élete kezdedben van (oh zsidó): mennyivel inkább pénze!”, a különbség, és elég jelentős, hogy maga Rohling nem említ keresztényeket, gojokról, nem-zsidókról beszél, hivatkozásul pedig nem a Talmudot hozza, hanem egy Bechai nevezetű rabbit,³⁵ akiről, mivel Klotznál is megjelenik majd, Szabolcsi annyit ír, neve valójában Bachia, „ki a Németországból kivándorolt Rabbi Aséri fia volt és ki Saragossában működött, ahol kommentárját írja meg”.³⁶

Rohlingnál egyébként más hasonló gondolatot is felfedezhetünk, amikor bizonyos Jalk. Schim.-re hivatkozva azt írja, „Isten a zsidóknak hatalmat adott minden nép vagyona és élete fölött”.³⁷ Az említett Jalk. Schim.-et ugyancsak Szabolcsi azonosítja be: a majnai frankfurti rabbi, Simon ha-Darsan Jalkut Simeoni című művéről van szó.³⁸

Klotz Ignác levelének második pontjában a következőket írja – a Szanhedrin traktátus 76. lapját nevezve meg forrásául –: „aki pedig a gojt szereti, az gyűlöli az Istent, annak Isten nem fog megbocsátani”. Ez az idézet, reagál Szabolcsi, ugyancsak hiányzik a Talmudból. A szöveg eredetét ismét a vizsgált szerzők munkáiban találjuk meg, ám ezúttal nem Rohlingnál, hanem Huber Lipótnál.³⁹

Huber 1897-ben jelentette meg A Talmúd, különös tekintettel az újszövetségre című kultúrtörténeti és biblikus tanulmányát. Itt idézi a Szanhedrin traktátus 76b részét, ahol – Huber szerint – az olvasható, „aki egy pogánynak visszaadja elvesztett jószágát, annak nem fog az Isten megbocsátani”.⁴⁰ Hasonló megfogalmazást találhatunk Rohlingnál is: „ki a gojnak visszaadja elvesztett jószágát, annak

31 Szabolcsi 1907: 5.

32 Klotznál megjelenik még Jebam-ként és Jebamót-ként is, mely nemcsak azt támasztja alá, hogy nem olvasta az eredeti talmudi szöveget, de azt is, hogy több forrást használt Breuernek írt leveléhez.

33 Érdekes adalék Szabolcsi egy ide vonatkozó megjegyzése: „Olvastassa el Klotz Ignác úr azt a 24. lapot keresztény talmudtudóssal, pappal, pl. Huber Lipóttal, a kalocsai katolikus papnevelő-intézet theologiai tanárával és meggyőződik, hogy hamisítónak ült föl.” Szabolcsi 1907: 3. Szabolcsi ekkor még elismerte Huber munkásságát. Huberét, aki 1898-ban azok közé tartozott, kik a várvád, a várvádak ellen tiltakoztak, sőt ezen nézetét 1913-ban meg is erősítette. Két évvel később azonban, 1915-ben, az Egyházi Közlöny lapjain kezdett vádaskodó cikksorozatotba Tiszaeszlár kapcsán, melyre Szabolcsi adott választ az Egyenlőség hasábjain. Az Egyházi Közlöny nem sokkal később leállította Huber írásainak közlését, mi több elhatárolódott Huber nézeteitől. Szabolcsi 1993: 156, 176–177.

34 Szabolcsi 1907: 4.

35 Rohling 1882: 57.

36 Szabolcsi 1907: 3.

37 Rohling 1882: 51.

38 Szabolcsi 1907: 3. A műről bővebben Günter Stemberger azt írja, a Jalkút (Virágszedés), melynek legkorábbi kézirata 1308-ból ismert, az egész Bibliát felölelő, a midrásirodalomból és egyéb hagyományos szövegekből vett gyűjtemény. Ahogy Stemberger fogalmaz, „a mű (...) nemcsak elveszett szövegek gyűjtőhelye, de gyakran egyéb forrásból ismert források helyes olvasatát is csak itt találhatjuk meg. A kompilátor igen szabadon bánt szövegével, gyakran változtatott meg, vagy vont össze részleteket (...). A midrástradíció széles körben való elterjedését segítette elő, de hozzájárult az eredeti iratok elhanyagolásához és feledésbe merüléséhez is.” Stemberger 2001: 88.

39 Huber Lipót (1861–1946). Teológia tanár, kalocsai plébános, később pápai prelátus. Tanulmányait Zomborban, Kalocsán és Bécsben végezte. Pappá szentelésére 1885-ben, Bécsben került sor. 1885 és 1887 között káplán Bácsszentivánon, Militicsen és Szondon. 1887-től érsekségi iktató és levéltáros Kalocsán, majd 1888-tól 1917-ig a kalocsai Nagyszeminárium Ó- és Újszövetség tanára, tanulmányi felügyelője. 1890 és 1896 között a kalocsai tanítóképző német tanára, 1907-től 1912-ig pedig az intézmény igazgatója. 1917-től kalocsai plébános, 1928-tól pápai prelátus, 1931-től az Egyházművészeti bizottság elnöke, főegyházmegyei cenzor, 1941-től többek mellett kánonjogi teológus. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár névtára.

40 Huber 1897: 209. 81. lábj.

az Isten nem fog megbocsátani”.⁴¹ Ez azonban még mindig nem az eredeti talmudi forma – ott ugyanis a következő szerepel, „aki visszaadja az elveszett vagyont a nem-zsidóknak, az hozzáad a zsidóktól ellopott vagyonhoz”⁴² –, és még csak nem is a Klotz által hivatkozott szövegrész. Ahogy fentebb is említettem, azt Huber Lipótnál találjuk meg, aki az imént idézett Szanhedrin 76b szövegrészt úgy egészíti ki, „és pedig Rási szerint azért, mert az ilyen zsidó olybá vététki, mintha a gójt szeretné, aki pedig egy gójt szeret, az gyűlöli az Istent”.⁴³ Ismét figyelmetlenségen érhetjük tehát a vértesszőlősi plébánost, aki átvette ugyan a Huber által használt szöveget, de pontatlanul hivatkozta le azt, nem jelenítve meg, hogy (Huber szerint legalábbis) egy Rási-kommentárról van szó.

Klotz soron következő idézetével valamennyi vizsgált szerzőnél találkozhatunk: „Egyedül a zsidók emberek, a többi népségek baromfélék”. Hozza mindezt két talmudi helyre hivatkozva (Jebamóth 61a, Baba Mecia 114b). A szöveg a Talmudban a következőképpen olvasható: „»Ti pedig, az én juhaim, legelőm juhait, emberek vagytok« (Ezékiel 34:31), ebből következik, hogy titeket, a zsidó népet embereknek hívják, de a pogányokat nem hívják embereknek.” (Jebamóth 61a)⁴⁴ „»És ti, az én juhaim, legelőm juhait, emberek vagytok« (Ezékiel 34:31), ami azt tanítja, hogy titeket, azaz a zsidó népet embernek nevezik, de a nem-zsidókat nem nevezik embernek.” (Baba Mecia 114b)⁴⁵ Jól látható, hogy a Klotz-féle vagy a Klotz által idézett fordításban hol van a torzulás. Ahogy Szabolcsi is hangsúlyozza, „az utómondat költött (...), mert az ott nincs, hogy a többi népségek baromfélék (...)”.⁴⁶

Ha sorra vesszük a lehetséges forrásokat, a következőket láthatjuk. Huber Lipót eltér a talmudi szövegtől, de csupán annyiban, hogy a nem-zsidók kifejezés helyett a gójokat használja.⁴⁷ Zimándy Ignác⁴⁸ a Megilla traktátusra hivatkozva, ahol még csak hasonló sem található, a következőt hozza: „egyedül a zsidók emberek, a többi népek pedig az állatok sorába tartoznak”.⁴⁹ Ha megkeressük, hogyan szerepel mindez Rohlingnál, Zimándyt is azonnal tetten érhetjük, hiszen ott található ugyanazt a hivatkozást és szöveget, ugyanakkor néhány sorral lejjebb, bár nem talmudi hivatkozással, felfigyelhetünk a következőkre is: „Ti izraeliták emberek vagytok, de a többi népek nem emberek; mert ezeknek lelkei a tisztátalan szellemtől származnak, Izraeli pedig Isten szent lelkéből.”⁵⁰

Luzsénszky Alfonz⁵¹ talmudfordításában a Jebamóth 61a rész csupán a mondat végében mutat eltérést, ő ugyanis úgy fejezi azt be, „(...) de a világi népek nem neveztetnek embereknek”.⁵² Ha azonban kikeressük Luzsénszky-nél a Baba Mecia 114a szakaszt, a következőt olvashatjuk: „(...) a világi népei azonban nem neveztetnek embereknek, hanem barmoknak.”⁵³

41 Rohling 1882: 54.

42 „One who returns lost property to gentiles adds to the property that they stole from Jews.”

43 Huber 1897: 209. 81. lábj.

44 „»And you My sheep, the sheep of My pasture, are men [adam]« (Ezekiel 34:31), from which it is derived that you, the Jewish people, are called men [adam] but gentiles are not called men [adam].”

45 „»And you, My sheep, the sheep of My pasture, are man« (Ezekiel 34:31), which teaches that you, i.e., the Jewish people, are called man, but gentiles are not called man.”

46 Szabolcsi 1907: 4.

47 Huber 1897: 208. 76. lábj., 225.

48 Zimándy Ignác (1831–1901). Törökbálinti plébános, egyházi író. 1884-től az Istóczy-féle Országos Antiszemita Párt országgyűlési képviselője. A következő évben, Istóczy nyomán kilépett az OAP-ből, majd vele közösen megalakította az Országgyűlési Mérsékelt Antiszemita Pártot. Egyike volt azoknak, akik a modern antiszemitizmusnak vallási, katolikus igazolást akartak adni. Úgy vélte, a Talmud kiforgatja Mózes öt könyvét. Egyaránt szembe fordult a hithű és a vallásukat elhagyó zsidókkal. Az antiszemita párt tagjai közül ő vallotta a legradikálisabb nézeteket, az emancipáció teljes visszavonását követelte. Mindössze két utat látott a zsidók előtt, a kereszténység teljes elfogadását, vagy az idegenként való megmaradást. Gyurgyák 2001: 321, 333–336. Zimándy Ignác nevét ma általános iskola viseli Törökbálinton!

49 Zimándy 1883: 59.

50 Rohling 1882: 48.

51 Luzsénszky (szül.: Szentesy) Alfonz (1876–1953). Újságíró. A szervita rend tagja volt, teológiát tanult, ám betegeskedése miatt elbocsátották. 1898 és 1903 között a Pádai Szt. Antal Lapja munkatársa, 1902-ben megindította a kéthetenként megjelenő Szt. József Lapját, mely 1905 és 1910 között Katolikus Magyarország címen jelent meg, de pártolás hiányában megszűnt. A Népbíróság 1945 októberében A zsidóság bűnei című műve miatt 10 év börtönre és vagyonelkobzásra ítélte. Büntetését 1946-ban 3 évre enyhítették. Magyar Katolikus Lexikon.

52 Luzsénszky 2002: 85.

53 Uo., 137.

Fentiek alapján nehéz megállapítani, ehhez az idézethez Klotz Ignác az itt szereplő szerzők sorából választott-e forrást magának (a *barom* szó használata miatt Luzsénszkyre gyanakodhatunk), az mindenesetre látható, hogy a torzulás – Huber kivételével – valamennyiüknél megtalálható.

Negyedik idézetében a plébános megint csak a Szanhedrin traktátusra hivatkozik, ezúttal a 92. lapra. Az írja, „*tilos egy tudatlannal irgalmasságot gyakorolni*”. Szabolcsi megerősíti, a mondat szerepel a Talmudban, de nyomatékosítja, a gondolat nem a Talmud, hanem a Talmud egyik mesterének, Rabbi Eliezernek nézetét tükrözi, és csupán azt kívánta elérni vele, hogy „*valamit minden ember tanuljon. És nem is volt akkor a zsidók között ember, ki legalább olvasni ne tudott volna (...)*”.⁵⁴

És valóban, ha megkeressük a vonatkozó talmudi részt, az is az említett rabbira hivatkozva kezdődik: „*rabbi Elazár (Eliezer) azt mondja: Akiben nincs tudás, azzal tilos kegyelmet gyakorolni, ahogyan az áll: »Mert ez egy értetlen nép, ezért Teremtője nem fog könyörölni rajta, és Teremtője nem fog kegyelmet mutatni neki« (Ézsaiás 27:11). Ha Isten nem kegyelmez nekik, annál inkább nem szabad az embereknek sem kegyelmezniük nekik.*”⁵⁵

A vizsgált szerzők esetében nem észlelhetünk komolyabb eltérést. Zimándynál ez a szövegrész nem szerepel, Hubernél szó szerinti egyezést láthatunk,⁵⁶ Luzsénszky a „*(...) tilos rajta könyörölni*” formulát használja,⁵⁷ egyedül Rohling esetében figyelhető meg pejoratívabb szóhasználat, ő ugyanis a *tudatlan* helyett az *esztelen* szóval él.⁵⁸

Klotz következő pontja összetettebb, ezért három részre bontva tárgyalom. Először azt írja, „*a Messiás majd visszaállítja a zsidó királyságot és szolgálni fog neki minden nép*”. Klotz bizonyos *R. Schabb*. 120-ra hivatkozik, amit Szabolcsi nem tud beazonosítani. Felveti, hogy lehet esetleg a Talmud Sabbath traktátusa, ott azonban ilyen rész nem olvasható, vagy utalhatna az *R. Schabb* kifejezés rabbira, valamely kommentátorra is, de közöttük sem találkozott még ilyennel. Megtaláljuk viszont a *Schabb* hivatkozást Rohlingnál, bár ő *Tr. Schabb*-ként írja, traktátusként tehát. Utal továbbá a Szanhedrin traktátus 88. és 99. lapjára; utóbbinál valóban esik szó a messiási korszakról, de nem fenti vonatkozásban. Rohlingnál a szöveg is hosszabb, tőle megtudhatjuk, a zsidó királyságot nemcsak a népek szolgálják, de valamennyi király is annak hódol majd.⁵⁹ Ugyanígy szerepel a szöveg Zimándynál is, annyi különbséggel, hogy ő rabbi *Bechainak* tulajdonítja azt.⁶⁰

Még az előző idézethez kapcsolódva jelenik meg Klotz levelében az alábbi szöveg: „*Minden zsidónak 2800 rabszolgája lesz.*” Forrásként négy különböző helyet is megjelöl, úgymint *Jalk. Schim., Bechai, Majene Jesch. és Abarb mascham*. Az első kettőről már szóltunk, a másik kettő kapcsán ismét Szabolcsitól kapunk felvilágosítást. Leírja, hogy a *Majene Jesch.* nem más, mint *Don Izsák Abarbanel Majené Jesua* című 16–17. században keletkezett műve, az *Abarb mascham.* pedig ugyanennek a szerzőnek *Masmié-Jesua* cím alatt született munkája.⁶¹

Zimándy továbbra is *Bechaira* hivatkozik, s a szöveg is terjedelmesebb kissé: „*Minden zsidónak e boldog időben 2800 szolgája és 310 felesége lesz.*”⁶²

A boldog időket Rohling is említi; érdemes viszont figyelmet szentelni annak, mivé változik nála a Zimándy *Bechai*-ja által ígért 310 feleség: „*Ama boldog időben minden zsidónak (2800 szolgája) és 310 világa lesz.*”⁶³ Rohling *Jalk. Schim.* mellett a Szanhedrin traktátus 101. lapjára is hivatkozik, ám ott nem található meg az idézett szöveg.

54 Szabolcsi 1907: 4.

55 „*And Rabbi Elazar says: With regard to any person in whom there is no knowledge, it is prohibited to have mercy upon him, as it is stated: »For it is a people of no understanding; therefore its Maker will have no mercy on them, and its Creator will show them no favor« (Isaiah 27:11). If God has no mercy upon them, all the more so should people not show them mercy.*”

56 Huber 1897: 142. 134. láb.

57 Luzsénszky 2002: 166.

58 Rohling 1882: 49.

59 Uo., 45.

60 Zimándy 1883: 56–57.

61 Szabolcsi 1907: 3.

62 Zimándy 1883: 56–57 (kiemelés tőlem).

63 Rohling 1882: 45 (kiemelés tőlem).

A levél soron következő részletét Szabolcsi egyszerűen az *őrült* jelzővel illeti, majd alávaló hazug rágalomnak nevezi.⁶⁴ Klotz *Bechaira* való hivatkozása mellett két talmudtraktátust (Jebamóth 24, Aboda Zara 3) is megnevez, amikor azt írja, „*minden nép felveszi a zsidóvallást, de a keresztények nem kapnak kegyelmet, ki fognak irtatni az utolsóig, mert az ördögtől származnak*”. Természetesen a Talmudban nem szerepel még csak hasonló sem, nem úgy Zimándynál, aki valószínűleg nagyon szerette volna a lehető leghitelesebbnek feltüntetni a szövegrészt, hiszen nem kevesebb, mint tizenkilenc hivatkozást nevez meg, amikor azt írja:

„*A Messiás minden néptől ajándékot fog elfogadni s a népeket körülmetélés által a zsidó vallásba fogja fölvenni, csak a keresztényeket nem, sőt ezeket teljesen ki fogja irtani, s az ő legfőbb fejedelmöket, aki nem más mint Samäel, vagy Assasel bolond, Leviathan, gonosz kigyó, kutya!!! - - Örökre megsemmisítendi.*”⁶⁵

Ehhez csatlakozik az egyébként Zimándy által is hivatkozott Rohling, aki – szintén számtalan forráshelyet jelölve meg – mindezt úgy „idézi”:

„*Minden nép felveszi majd akkor a zsidó vallást; de a keresztények ezen kegyelemnek sem lesznek részesei; hanem ki fognak irtatni az utolsóig, – mert az ördögtől származnak.*”⁶⁶

Mindez, főleg a majdnem tökéletes egyezés miatt, számomra egyértelművé teszi, hogy a szövegrész forrása Rohling A Talmudzsidó-ja lehetett. Az ide vonatkozó bekezdése végén Szabolcsi Miksa így ír:

„*Alávaló hazug rágalmat másolt itt le a szőlősi plébános, kinek én igen hálás volnék, ha alkalmat szolgáltatna nekem arra, hogy amit itt mondtam, azt a bíróság előtt szakértőkkel bizonyítsam.*”⁶⁷

De Klotz még ekkor sem ér mondandója végére. „*A zsidók kedvesebbek Isten előtt, mint az ég angyalai.*” A Chullin traktátusra hivatkozik, ahol a mondat valóban megjelenik. És Szabolcsi egy kérdést is megfogalmaz erre vonatkozóan: „*(...) mi restelni való van abban, hogy a talmud szerint Izrael kedvesebb az Ur előtt, mint az angyalok (...)?*”⁶⁸ De nem áll meg itt, az okát is megadja mindennek:

„*Az angyalok nem szenvedtek sem babyloniaiaktól, sem görögöktől, sem rómaiaktól az Egyetlen-egyért, míg a zsidók tizezrével mentek a halálba az Ur nevének megszentelésére. Nem az angyalok terjesztették a földön a szentírást, nem ők tanították az embereket tiszta istenhitre és tiszta erkölcsre, mindezt Izrael cselekedte; miért ne lenne hát Izrael kedvesebb az Ur előtt, mint az angyalok?*”⁶⁹

Az okot egyébként maga a Talmud is megadja.

„*A zsidó nép kedvesebb a Szentnek, legyen áldott, mint a szolgáló angyalok, mivel a zsidó nép bármikor elmondhat egy dicsérő éneket Istennek, de a szolgáló angyalok csak naponta egyszer mondanak el dicsérő éneket.*” (Chullin 91b)⁷⁰

A vizsgált szerzők közül egyedül Huber érte be ennyivel: „*Izrael kedvesebb az Isten előtt, mint az ég angyalai.*”⁷¹ Klotz vendégszöveggel egészítette ki a Chullin-szakaszt: „*(...) mert a zsidó isten lényegéből való, a noachidákat ellenben a gonosz lélek nemzette.*” Forrásként Jalk. Rub-ot nevezte meg, amely – mint azt Szabolcsitól megtudhatjuk – nem más, mint *Ruben ben Heszky Kohen Jalkut Reubénija* című műve.⁷²

Zimándynál ismét mást olvashatunk: „*Az Izraeliták kedvesebbek Isten előtt, mint az angyalok, s azért aki egy zsidót arcul üt, ép úgy vétkezik, mintha magát Istent ütné arczul.*”⁷³

64 Szabolcsi 1907: 5.

65 Zimándy 1883: 57–58.

66 Rohling 1882: 45.

67 Szabolcsi 1907: 5.

68 Uo.

69 Uo.

70 „*The Jewish people are more dear to the Holy One, Blessed be He, than the ministering angels, as the Jewish people may recite a song of praise to God at any time, but ministering angels recite a song of praise only one time per day.*”

71 Huber 1897: 225.

72 Szabolcsi 1907: 3.

73 Zimándy 1883: 58.

Ha visszatekintünk Klotz *Jalk. Rub.* hivatkozására, azt láthatjuk, hogy hasonló gondolatok Rohling munkájában is megjelennek. Ő így idézi az említett szövegrészt:

„Az izraelitákat az ember név illeti meg; de az istentelenek – kikhez a keresztények is tartoznak, mind »bálványimádók« – tisztátalan szellemtől származnak és disznóknak neveztetnek.”⁷⁴

Végül térjünk rá Klotz Ignác levelének utolsó pontjára, mely ismét egy valós talmudi idézet. Az Aboda Zara traktátus 26. lapjára hivatkozva írja a plébános:

„az eretnekeket, árulókat s hitehagyott zsidókat veszedelembe kell dönteni s ha bajban vannak, nem szabad őket kimenteni, sőt még a közelben lévő mentőeszközöket is el kell távolítani.” Az eredeti talmudi részt kikeresve azt olvashatjuk, „(...) az eretnekeket, a besúgókat és a hitehagyottakat leengedik egy gödörbe, de nem emelik ki belőle.”⁷⁵

Szabolcsi, hogy igazolja a talmudi szöveget, keresztény párhuzamokat vonultat fel:

„(...) Tud-e róla Klotz Ignác ur, hogy a zsidók eretnekeket, hitehagyottakat és árulókat megsütöttek volna? (...) [A katolikus világ] ur volt. Európát ő igazgatta. Nem bántotta áruló és a lateráni és a toulousi zsinatok mégis meghozták az eretnektörvényt. És százezreket vetettek sötét börtönökbe, fosztottak meg vagyonuktól, becsületüktől és égettek meg elevenen, vagy lassu kinokkal gyötörtek halálra, mert eretnekeknek, vagy hithagyottaknak vélték őket. (...) És Ön megütközik azon, amit az Abóda-Zárából idézett?”⁷⁶

A keresztény vonatkozásokat Luzsénszky is figyelmen kívül hagyja, sőt, ő már a Talmudot is durvább szavakkal fordítja: *„Az eretnekeket, árulókat, lázadókat le kell taszítani és nem felhúzni.”⁷⁷* Majd, Tosephoth címszó alatt így egészíti ki mindezt:

„»Sem felhúzni, sem letaszítani« És, ha kérdeed (hogy hol van ez megírva) az mondatik a Sophrim traktátusban: A gójok legtökéletesebbét öld meg. (Más kiadás szerint: A gójok legjobbját öld meg!)”⁷⁸

Az idézett szöveg kis, ámde jelentős különbséggel valóban megjelenik a Sophrim traktátusban (15.10.). A Talmud az idézett helyen a következőképp fogalmaz: *„R. Simeon bin Johai azt tanította: Öld meg a pogányok legjobbjait háború idején.”⁷⁹* A felszólítás tehát, mint azt a pontos talmudi idézet egyértelművé teszi, kizárólag háborús időszakra érvényes. Ugyancsak erre a traktátusra hivatkozva, de szintúgy a lényegi rész hiányával ez a szövegrész megjelenik Rohlingnál (*„Az istentelenek legbecsületebbikét öld meg!”*)⁸⁰ és Hubernél is (*„A gójok legjobbját öld meg!”*)⁸¹

Hosszan taglaltuk Klotz Ignác 1907-ben írott levelét. Megkíséreltük feltérképezni, mely „forrásművekből” dolgozhatott. Ehhez kortársait vizsgáltuk, a 19. század második felében, illetve a 20. század elején működő és alkotó egyházi embereket, „teológusokat”, „talmudtudósokat”. Természetesen nem lehetünk biztosak abban, hogy a vértesszőlősi plébános ezekből a kötetekből dolgozott, de a kiemelt idézetek azt igazolják, hogy megfordulhattak a kezében, Rohling munkája mindenképpen. Ami viszont fentiek alapján egyértelmű, volt egy könyv, mely egészen bizonyosan nem szerepelt Klotz olvasmányai között (sem eredetiben, sem *hiteles* fordításban), a Talmud.

„...CSAK URUK S NEM ATYJOK...”

Az alábbiakban Klotz Ignác 1912-ben gyűjteményes formában is megjelent szentbeszédeivel kívánok foglalkozni, melyek vélhetően a vértesszőlősi plébániatemplomban hangzottak el.

A szövegek olvastán egy jó tollú, választékosan író és (szentbeszédekről lévén szó) beszélő ember képe körvonalazódik előttünk, aki komoly műveltségről és elhivatottságról tesz tanúbizonyságot.

74 Rohling 1882: 48.

75 „(...) The heretics, and the informers, and the apostates are lowered into a pit, but not raised out of it.”

76 Szabolcsi 1907: 5.

77 Luzsénszky 2002: 188 (kiemelés tőlem).

78 Luzsénszky 2002: 191.

79 „R. Simeon b. Johai taught: Kill the best of the heathens in time of war.”

80 Rohling 1882: 59.

81 Huber 1897: 209.

A következőkben megkísérlek a plébános bizonyos mondatainak, gondolatainak mélyére ásni, s a szakirodalom segítségével megpróbálom visszafejteni, mit rejthet a felszín, mire is célozhatott, miről is akarhatott Klotz Ignác valójában szólni.

Kezdjük talán azzal, miként indult meg a vértesszőlősi szószékről, s miként keresett értő, befogadó füleket magának az a késő antik és középkori keresztény világból tovább öröklődött gondolat, hogy a zsidóság nem más, mint egy elavult vallás, mely csupán „előárnyéka”,⁸² előképe volt az újszövetségnek.⁸³

Klotz úgy beszél a zsidóságról, Isten kiválasztott népéről, mint „zöld sziget”-ről „a pogányság undokságai közepette”, kiknek „az igaz Isten volt legfőbb uruk, de csak uruk s nem atyjok.”⁸⁴ Közöttük az a viszony volt, ami az úr és szolgál között”. A plébános hangsúlyozza a zsidó vallás tökéletlenségét is, melynek legfőbb célja az egy igaz Istenben és az eljövendő Megváltóban való hit és remény fenntartása volt,⁸⁵ s mihelyt „eljátszotta üdvtörténeti szerepét”⁸⁶ – ahogyan ezt Gábor György fogalmazza meg –, a tökéletlen vallás, a szolgaság vallása⁸⁷ véget ért, „és kezdetét vette: Az Isten Fia által az égből hozott tökéletes vallás, a szeretetnek, az irgalomnak, a kegyelemnek vallása, a keresztény vallás”.⁸⁸ Egy másik beszédében, Szent István vértanúságáról prédikálva, azon véleményének is nyomatékot ad, hogy nem csupán az Ószövetség múlt el és fejeződött be (mivelhogy az ember és Isten között új szövetség kötöttetett), de a Teremtő „elvetette azelőtt annyira dédelgetett népét” is.⁸⁹

A plébános jól vizsgálja középkori keresztény irodalomból és teológiából, s mint jó tanár, igyekszik tudását tovább közvetíteni hallgatósága felé is. Mindeközben nem feledkezik meg arról, hogy a középkori antijudaista⁹⁰ gondolkodás nem állt meg ezen a ponton. Gábor György felhívja a figyelmet arra, hogy a zsidóság egy idő után elvesztette „előképjellegét”, s a kereszténység már „történeti és üdvtörténeti ellenségét” látta benne, és azt a nézetet vitte tovább, hogy „a megváltásnak éppen az ószövetségi néppel, hittel és törvénnyel szemben kell megtörténnie”.⁹¹ Ugyancsak Gábor György írja egy helyen, középkori keresztény szerzők gondolatait összegezve, hogy a zsidók a Megváltó elleni összeesküvésüknek és megfeszítésének köszönhetik Izráel végzetét, a város lerombolását, az emberek legyilkolását, szétszórásukat.⁹² Ez az eszme Klotznál is megjelenik. Az *ember a Megváltó eljövetele előtt* című beszédében például így szólt híveihez: „Az Isten Fia eljött e világra, Jeruzsálem is hallotta ígéit, látta sokféle csodáit és mégsem hitt.”⁹³ Később, az utolsó ítélet okairól prédikálva ezt mondta: Jeruzsálem pusztulásának

„(...) el kellett jönni büntetésből, hogy meg nem ismerte látogatásának idejét, vagyis be nem fogadta, sőt keresztre feszítette a Megváltót. (...) A nagy, szép Jeruzsálemet a gyönyörű templommal együtt lerombolták a rómaiak, és az éppen húsvéti ünnepekre az egész világról ott összejött zsidóságot sok, hajmeresztő sanyargatás, kínzás után leöldösték.”⁹⁴

82 A kifejezést maga Klotz használja. Klotz 1912: 240.

83 Vö. Gábor 2021: 242–254.

84 A plébános figyelmét vélhetően elkerülte az Exodus 4. részének azon rövid részlete, mely ellentmond az ő fenti állításának: „(...) Így szólt az Örökkévaló: Izráel az én elsőszülött fiam.” (2Móz 4:22) Jonathan Sacks értelmezésében „amikor Isten azt mondja Mózesnek, hogy így szóljon a fáraóhoz (...), akkor az ókori világ leghatalmasabb uralkodójának azt jelenti be, hogy lehetnek ezek az emberek a te rabszolgáid, de ők akkor is az én gyermekeim”. Sacks 2025: 23.

85 Klotz 1912: 240 (kiemelés tőlem).

86 Gábor 2021: 243.

87 Felhossa az áldozatok bemutatásának sokszoros kötelességét, a tisztulási parancsokat, a ceremóniákat, s mint „valóságos rabigát” említi ezeket. Klotz 1912: 240. Érdekes párhuzam, hogy Karl Marx is hasonlóképp fogalmaz, amikor a judaizmussal kapcsolatosan a *szellemi rabszolgaság attitűdjéről* beszél. Nirenberg 2016: 16–17.

88 Klotz 1912: 240–241. Ehhez lásd még Klotz pünkösdi után XII. vasárnapra eső beszédét, ahol szintén szembe állítja egymással „ó-szövetségi tökéletlen” és az „új-szövetségi tökéletes” törvényeket. Klotz 1912: 132.

89 Klotz 1912: 186.

90 Ehhez lásd Trachtenberg 2014: 123–128.

91 Gábor 2021: 243.

92 Uo., 244.

93 Klotz 1912: 4.

94 Uo., 175.

Elgondolkodtató, vajon mi szüksége volt minderre egy plébánosnak a 20. század első évtizedeiben? Miért hoz fel túlhaladott elméleteket, miért példálózik rendre a zsidókkal, miért beszél „bizonyos elvetemült zsidó ördögi gonoszságáról”, hamis jámborságról, rosszindulatról, gyűlöletről? És a sort még folytathatnánk. Miért hasonlítja a méltatlan áldozást épp a zsidók által (a középkori antijudaista szöveg hagyomány szerint legalábbis) elkövetett ostyagyalázáshoz?⁹⁵ Talán azért, hogy igazolja, vagy még inkább újjáélessze azt a hajdan volt elgondolást, mely szerint „minden rossz a zsidóktól ered”?⁹⁶ Az a gyanúm, hogy Klotz Ignác pusztán a céljainak megfelelő, releváns forrásokat keresett. De erre térjünk vissza később.

A plébános másik vesszőparipája a farizeusokkal való példálózás. A farizeusok az ókori judaizmusnak a második Templom idején működő irányzatát képviselték, főleg vallási téren gazdagítva a zsidó kultúrát. Ténykedésük nyomán fejlődött ki a rabbinikus judaizmus.⁹⁷ Az Újtestamentum, bár a farizeusok tanításait átveszi, elfogult velük szemben, mert – Jézusra hivatkozva úgy vallják – cselekedeteiket „ők maguk is csak mondják, de nem tartják meg”.⁹⁸ Ahogyan azt David Nirenberg megfogalmazta, Jézus számára a farizeusok voltak a példa arra, „hogy a világ veszedelmesen meghasadt a látszat és az igazság mentén”.⁹⁹

Ha kicsit jobban elmerülünk a történelmi mélységekben, azt láthatjuk, hogy a farizeusok, szemben vetélytársaikkal, a szóbeli tant elutasító, elzárkózó szadduceusokkal, nyitottak voltak a hellenizmus világára, sokan közülük még a görög nyelvet is megtanulták. Készek voltak vitába szállni, disputát kezdeményezni a pogány világot háta mögött hagyó kereszténységgel, mely vitákból általában győztesként kerültek ki, ami betudható annak is, hogy héber tudásuk miatt képesek voltak a Tanakh szövegének értelmezésére. Mindezek okán a keresztények konkurenciát láttak a farizeusokban. És ehhez hozzájárult még „térítő” tevékenységük is, melyet *tengert és szárazföldet bejárva*¹⁰⁰ végeztek, egyre gyarapítva ezzel a prozeliták számát.¹⁰¹ Adva van tehát egy közösség, mely szervezettségével, gondoskodó törvényeivel vonzóvá teszi a zsidóságot a külvilág számára.¹⁰²

A már sokat idézett August Rohling segíthet megértenünk, miért is jelennek meg Klotz Ignác prédikációiban oly gyakran a farizeusok. Rohling így fogalmaz *A Talmudzsidó* című könyvében:

„A mai synagóga vérszerénti gyermeke a pharisaeusi iskolának, törvényes örököse mindazon tanoknak, melyeket a pharisaeusok Krisztus idejében és kevéssel utóbb a zsidók közt terjesztettek. Hogy ezen tanokat a végenyészettől megmentse, valami Judás nevű rabbi Kr. u. 150 körül egy könyvbe gyűjtötte őket, melyet Mischnának neveztek.”¹⁰³

Ezen a ponton – hála Rohlingnak – megérthetjük, a Talmud, a szóbeli tan nem más, mint a „bűnös” farizeusok sugallta eszme, mely ma is uralja a zsidó világot. Innen pedig már nem nehéz eljutnunk arra a következtetésre, hogy Klotz szövegeinek farizeusokra vonatkozó valamennyi utalása egyben utalás valamennyi zsidóra is (történelemben és jelenben egyaránt). Ezt erősíti meg Zimándy is, aki egy helyen így ripakodik rá a „tele szájjal humanismust hirdet[ő] zsidó-firkoncz”-okra:

95 Uo., 68.

96 Vö. Gábor 2016: 113–115.

97 Attias–Benbassa 2003: 84.

98 Ujvári 1929: 257.

99 Nirenberg 2016: 83.

100 Máté 23:15

101 Szabó Miklós ettől eltérően vélekedik. Szerinte „(...) a zsidóság nem ismert prozelitizmust. A zsidóságban nem élt misszionárius szándék, hogy pogányokat az izraelita hitre térítsen. (...) a körülmetélt megtérő pogány vallásilag izraelita lett, de ezzel nem vált a kiválasztott nép tagjává (...)” Szabó 1995: 3.

102 Gábor György szíves kiegészítése alapján.

103 Rohling 1882: 26. Szinte szó szerint ezt olvashatjuk Luzsénszkyknél is, bár ő forrásnak nem Rohlingot hozza, hanem bizonyos Pawlowskyt: „A mai zsinagóga testileg gyermeke a farizeusi iskolának és törvényes örököse mindazon tanításoknak, amelyeket a farizeusok Krisztus idejében s nemsokára azután a zsidók között elterjesztettek. Ennek a tanításnak fenntartása céljából egy Juda nevű rabbi Krisztus után 150-ben egy könyvet állított össze, amely könyv Misna elnevezést nyert.” Luzsénszky 2002: 7.

„Hallgassatok ti báránybőrbe öltözött farkasok! hallgassatok ti képmutató pharizaeusok!¹⁰⁴ majd tudni fogjuk mi, mit parancsol nekünk a keresztény humanizmus, mit parancsol nekünk a keresztény felebaráti szeretet.”¹⁰⁵

A fenti elméletet Szécsi József is alátámasztja, amikor azt írja (bár ő a jelen papjairól beszél), *„szinte zsigerivé vált [a] farizeusi kérdéskör. Vagyis a lelkészek egy részének szelektív Újszövetség olvasata van, és láthatóan fogalma sincs arról, hogy Jézusnak farizeus barátai voltak, hogy Gamliel rabbinak köszönhető az apostolok megmentése.”¹⁰⁶* Arra a vádra, mely szerint a farizeusok képmutatók és álszentek voltak (Klotznál szinte csak ebben a kontextusban jelennek meg), Nyíri Tamás így felel: a farizeusok *„legközelebb álltak Jézus tanításához s ezért vitatkoztak velük a legtöbbet”¹⁰⁷*

Itt az ideje, hogy felmutassunk minderre néhány példát a vértesszőlősi plébános munkásságából, aki beszél például a farizeusok *„undok kevélységé”*-ről, akiket nem Isten imádta vezérel, csupán az, hogy tulajdon jótetteikkel dicsekedhessenek előtte,¹⁰⁸ akik akár ellenségeikkel is képesek voltak szövetségre lépni, csak hogy *„az általok olyannyira gyűlölt Jézust bevádolhassák, s megsemmisíthessék”¹⁰⁹*.

A hamis jámborságról s képmutatásról megfogalmazott beszédében a farizeusok szentéletűségét látszólagosnak nevezte, akik jó cselekedeteikkel csupán az emberek dicséretét akarták kivívni.¹¹⁰ *„Kívül szentek, belül gonosszággal kibélelték valának.”¹¹¹* Vagy ugyanezt kissé költőibben megfogalmazva, Máté evangéliumát véve alapul:

„Az édes Jézus az ilyen képmutató farizeust kívülről ragyogó fehérre bemeszelt sirokhhoz hasonlóknak mondotta, amelyek szépet mutatnak, de belül telve vannak a rothadás undokságával.”¹¹²

Ugyanennek a beszédnek egy másik szakaszát is idézve:

„Ezek tehát s az ezekhez hasonlóak azok, akik oktanul megcsalják önnönmagukat, akik jámboroknak, szenteknek tartják magukat s meg is kívánják, hogy mások is azoknak tartsák őket, Isten különös kiválasztottjainak, pedig hát Istennek ugyan nem kellenek. S minden oktatás, intés dacára nem lesznek igaz jámborokká, úgy veszve vannak.”¹¹³

Talán jobban megérthetjük mindezt, ha megkíséreljük megmagyarázni Klotz valódi indíttatását. A plébános sokat idézett kortársai (Zimándy, Rohling, Luzsénszky) az időszakra egyre erőteljesebben jellemző politikai és keresztény antiszemitizmus „gondolkodói” és hangadói voltak. Zimándy maga is elismerte könyve bevezetőjében, hogy művével hézagot szándékozott betölteni a honi antiszemita irodalomban, hiszen – ahogyan ő fogalmaz – a *„parazita zsidófaj”*-t eddig kizárólag nemzetgazdasági és társadalmi szempontból elemezték, elmaradt azonban *„a már nagyon is égetővé vált”* vizsgálat, mely a *„vallási oldalt”* veszi górcső alá.¹¹⁴

Hosszan citálhatnánk még akár Zimándy, akár a többiek munkásságát, de talán ennyi is elegendő ahhoz, hogy felmérhessük az állapotokat. A kiegyezés, az emancipációs törvény után vagyunk, Zimándy esetében csupán pillanatokkal a tisztaeszlelő vérvádper után, amikor a forrongó hangulat az Országos Antiszemita Párt 1883-as megalapításához, illetve az Antiszemita-katé¹¹⁵ 1884-es kiadásához vezetett.

104 Zimándy számára a *farizeizmus* nem más, mint a mózesi törvények elferdítése, színleges megtartása. Zimándy 1883: 28.

105 Zimándy 1883: 91–92 (kiemelés tőlem).

106 Szécsi 2011.

107 Nyíri 1990: 353.

108 Klotz 1912: 125; Vö. Nirenberg 2016: 24.

109 Klotz 1912: 168.

110 Utalás a Hegyi Beszédre: *„Amikor tehát adakozol, ne kürtöltesd magad előtt, ahogyan a képmutatók teszik a zsinagógákban és az utcákon, hogy dicsőítsék őket az emberek.”* (Máté 6:2)

111 Klotz 1912: 107.

112 Uo., 109; Vö. Máté 23:27–28.

113 Klotz 1912: 108–109.

114 Zimándy 1883: 11–12.

115 Szerkesztők: Ráth Ferenc és Zimándy Ignác.

„Az antiszemitizmus – megint csak Gábor Györgyöt idézem – az emancipáció csalódásából nőtt ki.”¹¹⁶ Az elvárás a „dejudaizáció” lett volna, az akkulturáció, „az ortodoxia mint vallási hitelv (és életgyakorlat) feladása”, „a magyar nemzetkarakter elsajátítása”,¹¹⁷ melyre azonban a zsidók nem voltak képesek.¹¹⁸ Megjelentek ellenben „a látható, külsőséges jegyeiről lemondó, asszimilálódott zsidó”-k, akiknek „álcázott életmódja” különösen veszélyes volt, hiszen – a kor felfogása szerint – „belülről, rejtőzködve” bomlasztották a társadalmat és a keresztény világot.¹¹⁹

Hasonlóképpen fogalmaz Szabó Miklós is, aki azt mondja, a 19. század utolsó harmadában, a „nacionalizmus és konzervativizmus (...) vadházasságának” köszönhetően egyfajta nemzeten belüli ellenséggé alakul ki, „valamely asszimilált elem válik (...) ellen-identitáshordozóvá”, mely nyelv- és vallás-cserével, névváltoztatással „szimulál” asszimilációt, „és ő formálja át a befogadót saját identitására”.¹²⁰

A probléma tehát nem a zsidóságot nyíltan felvállaló, a nem vegyülő, pajeszos-kaftános zsidókkal (mondjuk úgy, a korszak „szaduceusai”-val) volt, hanem az asszimiláltakkal.¹²¹

S ha már szóba hoztuk a korszak „szaduceusai”-t, nem feledkezhetünk meg a kor farizeusairól sem. Fentebb már beszéltünk az Újszövetség korára jellemző térítő tevékenységükről, a prozeliták emelkedő számáról. Ennek veszélyével szembe kellett nézni az izraelita vallásról szóló 1895. évi XLII. törvénycikk hatályba lépését követően is, az ugyanis lehetővé tette (bár térítésről ez esetben már nem beszélhetünk) a zsidó vallásra történő áttérést, akár a keresztények számára is. Ez és önmagában a törvény megszületésének ténye sokakban – így a Katolikus Néppártban is – váltotta ki azonnali reakcióként a törekvést és küzdelmet a rendelkezés eltörlésért, de szándékukat nem tudták keresztül vinni.¹²²

Az asszimiláltak voltak tehát azok – megpróbálván helyesen értelmezni Klotz fentebb idézett gondolatait –, akik „oktalanul megcsalják önmagukat, akik jámboroknak, szenteknek tartják magukat s meg is kívánják, hogy mások is azoknak tartsák őket”, de „minden oktatás, intés dacára nem lesznek igazi jámborokká, úgy vesztegetnek.”¹²³ A plébános így, nem látván más megoldást, a keresztény közösséget próbálta megóvni tőlük, őket igyekezett felvértezni ellenük. Ez lehetett a cél, melyhez – megválaszolva végre fentebb nyitva hagyott kérdésünket – megfelelő, releváns forrásokat keresett.

„AZ URADALOM ELSŐ PAPJA”

Klotz Ignác 1916-tól töltötte be a tatai kerületi esperesi, plébánosi pozíciót. Egyik első helyi megnyilvánulása az elődje, Mohl Adolf által a tatai plébánia *Historia Domus*-ában megkezdett háborús krónika¹²⁴ folytatása, pontosabban annak lezárása volt. A bejegyzés pontos dátuma nem ismert, de Klotz vélhetően 1916-ban vetette azt papírra. Mindössze néhány mondatról van szó, de számunkra azok közül is az első kettő hangsúlyos: „Ha ugyan a papokon múlna, addig már régen békeesség volna! De mikor a zsidók s általában mindazok, akiknek a szörnyű háborúból hasznuk van, vannak uralmon!”¹²⁵ A plébános tehát nem tesz mást, mint hozza a Pelle János által bemutatott papírformát, és *méricskélni* kezdi a hasznát, melyet bizonyos társadalmi rétegek számára a háború

116 Gábor 2021: 259.

117 Gyáni 2013: 215.

118 Csíky Balázs hangsúlyozza, hogy a konvertita, tehát a valóban a katolikus hit iránti meggyőződésből áttért zsidókat „a keresztény közösség, az egyház teljes jogú tagjának tartotta”. Csíky 2013: 81.

119 Gábor 2021: 258.

120 Szabó 1995: 9.

121 Gábor György szíves kiegészítése alapján. Előbbiekre Klotztól is kapunk példát. Szentföldi zarándoklatáról írott művében teljesen más megvilágításban beszél a zsidókról, azokról tehát, akik nem vegyülnek, akik nyíltan felvállalják zsidóságot. Egy helyen kocsmaképet idéz, ahol a „kifogástalan németiséggel” beszélő zsidó tulajdonossal tréfásan társalog (Klotz 1928: 59.), máshol pedig a kommunizmust gyakorló új telepesekeket megvető igaz zsidókat emlegeti. (Klotz 1928: 61.)

122 Jakab 2013: 104. A törvény 1942-ig volt hatályban.

123 Klotz 1912: 108–109.

124 A háborús krónikáról bővebben: Kövesdi – Kranzieritz – Rabár – Schmidtmayer – Stegmayer 2021: 233–245.

125 A tatai plébánia háborús krónikája. GYEL V.66. Tata plébánia iratai és anyakönyvei.

hozhatott.¹²⁶ S mivel ebben az időszakban – az 1910-es években – már erőteljesen jelen és előtérben van a politikai antiszemitizmus,¹²⁷ Klotznak nincs más dolga, mint felzárkózni ehhez, s a politika síkján folytatni mindazt, amit vallási síkon korábban már megkezdett. Csupán arról feledkezik meg, hogy a haszonszerzés helyett az említett társadalmi réteg, a helyi zsidóság veszteségeit mérje fel, mert ha ezt megteszi, láthatná, hogy a tatai zsidó közösség tagjai jelentős számban vettek részt a harcokban, és veszteségük sem volt elhanyagolható. A háborút követő években állított hősi emlékművön nem kevesebb, mint harmincöt hősi halált halt izraelita neve szerepel.¹²⁸

Érdemes jobban megfigyelni a Klotz-i fogalmazásmódot is. Eszerint több csoportot is felelősnek tart azért, hogy a háború még nem ért véget, de ezek közül csupán egyet nevesít, a zsidókat. Ez jellemző lesz későbbi kommunikációjára is. Lássunk például egy levelét, melyet 1917-ben írt a tatai uradalmat irányító Esterházy Móríc grófnak.¹²⁹

A sértett büszkeség hangjai szólnak meg ebben a levélben, „*a Kath. patronatus*”, „*az uradalom első papjának*” felháborodott szavai, aki amiatt kénytelen a grófhhoz fordulni, mert a főerdész nem juttat neki vágott fát, hanem azt a lehetőséget ajánlja fel számára, hogy favágók felfogadásával a közeli pagonyból vágasson tüzelőnek valót. A plébánost főleg az bántja, hogy a tatai vár udvarából a köztisztviselők, sőt „*még a zsidó tanító is*” vihet fát, de ő nem. Itt ugyanazzal a helyzettel szembe-sülünk, mint a háborús krónika bejegyzésénél, külön kiemeli, hangsúlyozza a zsidó érintettséget, mi több sérelmezi, hogy az előnyöket élvezhet vele szemben. További sérelmei felsorolását (csupán pénzért vásárolhat vadhúst és halat magának, hivatalos igénylése dacára sem kaphatott uradalmi kocsit egy utazásához stb.) követően egyszer csak a kontextusba nem illő egy bekezdésnyi betoldást tesz levelébe:

„*Egy kis kulturképpel is szolgálhatok kegyelmes uramnak a billegi¹³⁰ zsidóuralomból. Éppen hittanórát tartott a káplán a billegi iskolában, midőn beállít a billegi zsidó bérlő zsidó intézője 18 éves fiával – és égő cigarettával! – s pökhendi módon követeli a káplán urtól, hogy folytassa a tanítást, mert ő hallani akarja.*”¹³¹

Ennek a szövegrésznek jól érzékelhetően nincs köze a levél mondanivalójához, de Klotz nem bír ellenállni a kísértésnek, hogy jelezze az uradalom felé felháborodását a „*billegi zsidóuralom*”-ban tapasztaltak, az ottaniak „*pökhendi*” viselkedése miatt. Már a *zsidó* szó is háromszor szerepel ebben a rövidke textusban, annak ténye pedig, hogy az említettek a káplán katolikus hitoktatását kívánják meghallgatni, végképp kihozza béketűréséből a plébánost. Arról nem is szólva, hogy az egész ügyet az ironikus „*kulturkép*” kifejezéssel illeti. S teszi mindezt úgy, hogy alig egy éve tartózkodik a városban.

Tíz évet kell ugranunk az időben ahhoz, hogy egy újabb, nem kevésbé érdekes Klotz-levélre bukkanjunk. A levél háttérét egy tanfelügyelői megkeresés adja,¹³² mely Csémi Erzsébet II. osztályos katolikus kislányról szól. A gyermeket, betegsége okán, édesanyja a szomszédos, az otthonuktól mindössze néhány lépésre működő izraelita iskolába járattja.¹³³ A tanfelügyelő egy időben keresi meg a tatai plébániát és a zsidó iskola igazgatóját, mivel tudomására jutott, hogy a nevezett gyermek nem részesül megfelelő hitoktatásban. A levél számonkéri az iskolát a mulasztás miatt, igazolást kérve annak okáról, a plébániát pedig felszólítja arra, hogy ellenőrizze az iskolában folyó vallásos nevelést.

126 Pelle 2001: 17–18.

127 Gyáni 2013: 215.

128 Az emlékműhöz lásd Kálmán-Kövesdi-Varga 2016: 96.

129 Klotz Ignác levele Esterházy Móríc grófnak. Tata, 1917. november 12. MNL-OL-P.195. – I. B. 2.

130 Billeg - Már a középkorban lakott település, később Naszály faluhoz csatolták. Birtokosa és kegyura a 18. századtól az Esterházy család volt. Az itteni majort a 19. század második felétől bérlők használták. 1898-ban Esterházy Ferenc gróf alapított kápolnával ellátott római katolikus iskolát a pusztán, ahol az uradalom cselédjeinek a gyermekeit tanították. Az iskola fenntartója a mindenkori birtokos és a pusztá bérlője volt. Stegmayer Máté szíves közlése alapján.

131 Kiemelés tőlem.

132 Komárom vármegye tanfelügyelőjének levele Vágó Józsefnek, a Tata-Tóvárosi Izraelita Elemi Népiskola Igazgatójának. 1927. február 19. 387/1927. MNL-KEVL-VI. 503 484/1927.

133 Az esetről bővebben: Szűcs 2022: 192–197.

A megkeresésre először Klotz plébános válaszol. Hivatkozva az Egyházi Törvénykönyvre, a *Codex Iuris Canonice*, a következőket írja: „(...) Az a Kath[olikus] szülő, aki gyermekét valamely felekezeti vagy zsidó iskolába s nem Kath[olikus] iskolába járattja, ki van közösítve az egyházból.”¹³⁴

Ez az egyetlen mondat két okból is hangsúlyos számunkra. Először is Klotz külön említi a felekezeti és zsidó iskolákat, tehát az izraelita vallást még csak a felekezetek közé sem hajlandó besorolni, holott 1895 óta, az izraelita vallásról szóló XLII. törvénycikk hatályba lépése óta, nem tehetne különbséget, mivel az 1. § értelmében „az izraelita vallás törvényesen bevett vallásnak nyilvánítottatik”, s ha ez nem is lenne elég, a 3. § már egyértelműen izraelita felekezetről beszél. Úgy fest, a plébános elfeledkezik, vagy még inkább nem vesz tudomást minderről.

A másik érdekesség az Egyházi Törvénykönyvre való hivatkozása, mely szerint a gyermekét nem katolikus iskolába járató szülő „ki van közösítve az egyházból”. Ez meglehetősen egyedi értelmezése a kánonnak, hiszen abban a következőt olvashatjuk: „Kath[olikus] gyermekek nem-katholikus, közös, semleges iskolába ne járjanak. A helyi püspök joga eldönteni a szentszék idevonatkozó instrukciói alapján, hogy mily körülmények közt s a hitbeli veszedelem elkerülésére szolgáló miféle biztosítékok mellett engedhető meg mégis ilyen iskolák látogatása.”¹³⁵ Itt nemhogy kiközösítésről nincs szó, de az is világosan kiolvasható, hogy mindennemű döntés a helyi püspök (és nem a plébános) kezében van,¹³⁶ s bizonyos körülmények között megengedhető a nem katolikus iskolák látogatása. Klotz azonban nem ért ezzel egyet. Levele végén úgy fogalmaz, „nekem kötelességem lehetőleg megnehezíteni a más vallású iskolába való járást, mikor van Kath[olikus] iskola is”.¹³⁷ És nem meglepő módon véleményét a vármegyei tanfelügyelő is osztja. Hiába írja meg részére az izraelita iskola igazgatója, hogy a gyermek képtelen eljárni a település másik részében megtartott hitoktatásra,¹³⁸ a tanfelügyelő ezt nem fogadja el, mivel a gyermek otthonához közelebb, a felekezeti lányiskolában is részesülhetne a vallásos oktatásban.¹³⁹

ÖSSZEZÉS

Ha áttekintjük Klotz Ignác egyházi pályájának egyes állomásait, az ide vonatkozó statisztikai adatokat, érdekes képet kaphatunk arról, milyen arányban volt jelen az izraelita lakosság ezeken a településeken. A huszadik század fordulóját megelőző években Klotz több helyen is tevékenykedett. Nezsideren ebben az időszakban a lakosság nagyjából 0,2 %-át tették ki a zsidók,¹⁴⁰ Mosonszentmiklóson 1 %-át,¹⁴¹ Mosonszentjánoson (1,4 %)¹⁴² és Felsőgallán sem sokkal többet (1,3–1,4 %).¹⁴³ Kisbér esetében, ahol Felsőgallához hasonlóan Klotz adminisztrátorként működött, már más a helyzet, ott ugyanis 5 és 8 % között mozgott az izraeliták aránya.¹⁴⁴

Életének utolsó négy évtizedét a plébános Vértesszőlősen és Tatán töltötte el. Az ide vonatkozó adatokat, kiegészítve a katolikus lakosság számával, hosszabb intervallumról lévén szó, táblázatos formában közöljük.

134 Klotz Ignác plébános levele Komárom vármegye tanfelügyelőjének. [ikt.sz. n.] 1927. február 23. MNL-KEVL-VI. 503 484/1927. (kiemelés tőlem)

135 Sipos 1918: 177. (kiemelések tőlem) Az 1918-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv 1983-ig volt érvényben.

136 Persze nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a püspök átruházza ezt a döntési jogát a plébánosra, aki ráadásul tanfelügyelőként is működik ekkor, de a kánonban foglaltakkal akkor sem mehetne szembe, annak tartalmát nem értelmezhetné ennyire szabadon.

137 Klotz Ignác plébános levele Komárom vármegye tanfelügyelőjének. [ikt.sz. n.] 1927. február 23. MNL-KEVL-VI. 503 484/1927.

138 A Tatai Izraelita Elemi Iskola levele Komárom vármegye tanfelügyelőjének. [ikt.sz. n.] 1927. március 4. MNL-KEVL-VI. 503 484/1927.

139 Komárom vármegye tanfelügyelőjének levele a Tatai Izraelita Elemi Iskola igazgatójának. 484/1927. 1927. március 5. MNL-KEVL-VI. 503 484/1927.

140 Kepecs 1993: 424; Tobler 2003: 406.

141 Kepecs 1997: 402–403.

142 Kepecs 1993: 154–155. (1880-as adat).

143 Simonik 2017: 21.

144 Kepecs 1997: 528–529.

VÉRTESSZŐLŐS

	ÖSSZLAKOSSÁG (FŐ)	KATOLIKUS (FŐ)	ZSIDÓ (FŐ)	ZSIDÓ (%)
1900	1391	1333	22	1,58
1910	1392	1351	16	1,15
1920	1504	1473	16	1,06

1. A zsidó és katolikus lakosság számának alakulása Vértesszőlősen (1900–1920)¹⁴⁵

TATA

	ÖSSZLAKOSSÁG (FŐ)	KATOLIKUS (FŐ)	ZSIDÓ (FŐ)	ZSIDÓ (%)
1900	12 712	8125	1034	8,13
1910	12 069	7674	927	7,7
1920	12 155	7948	788	6,48
1930	12 616	8339	658	5,22
1941	12 922	8755	527	4,08

2. A zsidó és katolikus lakosság számának alakulása Tatán (1900–1941)¹⁴⁶

Mindezek alapján azt láthatjuk, hogy Kisbér és Tata volt az a két település, ahol Klotz nagyobb számú zsidó közösséggel találkozhatott, s ahol szembesülhetett vallásos életükkel, hiszen mindkét helyen zsinagóga és rabbiállomás is működött. És mindkét helyen a kongresszusi irányzat követői éltek, az asszimiláltak tehát, akik ellen – mint azt fentebb taglaltuk is – a plébános igyekezett felvértetni híveit.

Vértesszőlősen – mely 18 más környékbeli településsel együtt¹⁴⁷ a tatai rabbi illetőségébe tartozott – a zsidóság aránya mindig 1 % körül mozgott. Innen került be Klotz egy olyan közegbe, ahol nem csupán több száz fős zsidó közösség volt jelen, de annak tagjai a város megbecsült és aktív polgárai voltak, jó viszonyt ápolva az uradalommal, élükön egy tudós, országosan elismert rabbi-val, Goldberger Izidorral. Látván a plébános helyi tevékenységét, megnyilvánulásait, próbálkozásait, ezek eredményeit, talán nem kell nagy bátorság ahhoz, hogy kijelentsük, antiszemitizmusa számára – ahogy korábban mások sem nagyon – nem lelt itt megfelelő táptalajt.

Érdekes adalék lehet, hogy – Prohászka Ottokárhoz hasonlóan – Klotz is ismert és elismert „jó zsidók”-at.¹⁴⁸ Persze lehet, hogy tévesen értelmezzük, s mindössze képmutatásról van szó, minden-

¹⁴⁵ Kepecs 1993: 188–189; Kepecs 1997: 552–553.

¹⁴⁶ Kepecs 1993: 186–187.; Kepecs 1997: 530–531.

¹⁴⁷ Tóváros, Bánhida, Mocsa, Bokod, Kocs, Naszály, Császárszék, Dad, Oroszlány, Baj, Kistagyos, Környe, Gyermely, Neszmély, Szák, Szend, Tarján, Vértessomló. (1938-as adat.) Szűcs 2019: 16.

¹⁴⁸ Vö. Fazekas 2011: 80.

esetre tény, a sajtó is beszámolt róla, hogy 1920 decemberében, Komárom és Esztergom vármegyék főispánjának tatai látogatásakor, miután Goldberger rabbi „a maga és az ottani zsidóság nevében a magyar haza iránt való rendithetetlen hűsége mellett tett kijelentést”, s mely szavak „igen nagy benyomást tettek mindenki lelkére és nagy ékesszólása valósággal ünneplés központjává tették”, Klotz Ignác „rögtön fölkel diszhelyéről és sietett a zsidó papot az összes jelenlevők előtt a legmelegebb szavakkal üdvözölni”.¹⁴⁹ Bárminek legyen is betudható ez az érzelmi megnyilvánulás, az Egyenlőség fontosnak és érdemesnek ítélte megörökíteni e pillanatot. Pálfordulásról mindenesetre nem beszélhetünk (sem itt, sem a későbbiekben), hiszen még jóval az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga helyi szervezetének életre hívása és az 1927-ből megismert „kiközösítő” levél előtt vagyunk.

Ha megpróbáljuk lekövetni Klotz Ignác antiszemitizmusának alakváltozását, először a teológiai síkkal találkozhatunk, amikor is a plébános másoktól kölcsönzött hamis, téves vagy félreértelmezett példákkal, állítólagos Talmud idézetekkel igyekszik bizonyítani a zsidóság régtől való keresztényellenességét. Ezt követően téved a politika síkjára, ahol legelőször is oktató, de legfőképp sztereotip jelleggel közelít a kérdéshez, majd – kihasználva szónoki képességeit s a szószék adta lehetőségeket és befolyást – egy elavult, tökéletlen, a Teremtő által elvetett vallásról szól, miközben burkoltan az asszimilált, a társadalmat „belülről, rejtőzködve” mételyző és bomlasztó kortárs zsidóról (és elene) prédikál. A következő szakasz már gondolatainak, nézeteinek nyílt hirdetése, elég, ha a tatai plébánia *Historia Domus*-ában tett bejegyzésére, a „billegi zsidóuralom”-ról szóló vagy a zsidóságot a felekezetek közé sem soroló leveleire gondolunk.

Hosszan elemezhetnénk még Klotz Ignácot mint embert is, erre is hozhatnánk számtalan példát, ám a dolgozat terjedelmi korlátai nem adnak erre lehetőséget, és témánkat sem érinti közvetlenül. Amit azonban elmondhatunk, hogy bár a Győri Püspökség által megfogalmazott, s általunk már idézett méltatás szerint, „híveit szerető, csendes munkás”, „melegszívű (...), mindenkor jóságos”⁵⁰ atya volt, a kor jellemzően zsidóellenes gondolkodása és magatartása (legyen az keresztényi vagy politikai) őt is megfertőzte.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár névtára.

(<https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/huber-lipot>; utolsó hozzáférés: 2025. március 4.).

Attias, Jean-Christophe – Benbassa, Esther 2003: *A zsidó kultúra lexikona*. Budapest.

Békássy Jenő (szerk.) é.n.: *Komárom és Esztergom vármegyék ujjaépítése Trianon után*. Budapest.

Bibliotheca Emericana 1933: *A Foederatio Emericana Katolikus Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Szövetség alapszabályai*. (Bibliotheca Emericana 3). Budapest.

Csíky Balázs 2013: A magyarországi szélsőjobboldal és a katolikus egyház viszonya az 1930-as években. *Közép-Európai Közlemények* (6.) 4. 79–89.

Fazekas Csaba 2011: Prohászka Ottokár és a numerus clausus. In: Molnár Judit (szerk.): *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Budapest, 78–105.

Gábor György 2016: Üdvtörténetté hazudott gyűlölet. Az antijudaizmus teológiája. In: Uő: *Múltba zárt jelen, avagy a történelem hermeneutikája*. Budapest, 90–132.

Gábor György 2021: „Részben tájékoztatlanságból, főként azonban rosszindulatból”. Judeofóbia, antijudaizmus, antiszemitizmus – fogalomtörténet és hermeneutika. In: Uő: *A történelem tekintete. Emlékezet és tanúság*. Budapest, 225–260.

Gerevich Tibor – Leopold Antal – Zsembery István (szerk.) 1928: *Magyar Katolikus Almanach*. II. évfolyam. Budapest.

149 [Nn] 1920, 15. (szöveghű közlés)

150 *Litterae C.* 1941: 55.

- Gyáni Gábor 2013: Identitás versus imázs: asszimiláció és diszkrimináció a magyar zsidóság életében. In: Uő: *Nép, nemzet, zsidó*. Pozsony, 213–232.
- Gyurgyák János 2001: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Budapest.
- Huber Lipót 1897: *A Talmúd. Különös tekintettel az Újszövetségre*. Budapest.
- Jakab Attila 2013: Fények és árnyak. Katolikus egyházi vezetők, antiszemitizmus és holokauszt a Horthy-korszakban (1920–1944). *Eszmélet* (25.) 99. 101–112.
- Jewish Encyclopedia*. (<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/12807-rohling-august>)
(Utolsó elérés: 2025. 03. 04.)
- Kálmán Attila, dr. – Kövesdi Mónika – Varga Edit 2016: *Emlék-könyv. Tatai emlékművek, emléktáblák, köztéri alkotások, feliratos és faragott kövek adattára*. Tata.
- Kepecs József, dr. 1993: *A zsidó népesség száma településenként (1840–1941)*. Budapest.
- Kepecs József, dr. 1997: *Magyarország településeinek vallási adatai (1880–1949) I.* Budapest.
- Klotz Ignác 1912: *Rövid szentbeszéd*. Győr.
- Klotz Ignác 1928: *A Szentföld. Utleírás*. Tata.
- Körmendi Géza 1998: *Tata és Tóváros története a két világháború között*. Tata.
- Körmendi Géza 2006: *Történetek Tatáról. Válogatott tanulmányok, cikkek a város múltjáról*. h.n.
- Kövesdi Mónika – Kranzieritz Károly – Rabár Ferenc – Schmidtmayer Richárd – Stegmayer Máté 2021: *Mire a falevelek lehullanak... Tata és Tóváros az első világháborúban*. Tata.
- Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Almae Dioecesis Jaurinensis Dimissae anno domini 1916*. 1917. Győr.
- Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Almae Dioecesis Jaurinensis Dimissae anno domini 1924*. 1925. Győr.
- Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Almae Dioecesis Jaurinensis Dimissae anno domini 1939*. 1940. Győr.
- Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Almae Dioecesis Jaurinensis Dimissae anno domini 1940*. 1941. Győr.
- Luzsánszky Alfonz 2002: *A Talmud magyarul*. (Tizedik bővített kiadás.) Budapest.
(Hasonmás kiadás. Budapest, 2002.)
- Magyar Katolikus Lexikon*. (<https://lexikon.katolikus.hu/L/Luzs%C3%A9nszky.html>; utolsó hozzáférés: 2025. március 4.).
- Mohl Adolf 1909: *Tata plébánia története*. Győr.
- Nirenberg, David 2016: *Antijudaizmus. A nyugati hagyomány*. Budapest.
- [Nn] 1920: Főispáni látogatás. *Egyenlőség* (39.) 51. 15.
- [Nn] 1927: Hazajöttek a szentföldi zarándokok. *Magyarság* (8.) 242. 11.
- [Nn] 1928: Foederatio Emericana. *Nemzeti Újság* (10.) 145. 11.
- Nyíri Tamás 1990: Antiszemitizmus és antijudaizmus. *Világosság* (31.) 5. 345–353.
- O'sváth Andor (szerk.) 1938: *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene*. Budapest.
- Pelle János 2001: *A gyűlölet vetése. A zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944*. Budapest.
- Rohling Ágost 1882: *A Talmudzsidó. Minden rangu zsidó s kereszténynek megszívlelésül*. (Harmadik kiadás.) Eger.
- Sacks, Jonathan 2025: *Szövetség és párbeszéd. Heti olvasnivalók a zsidó Bibliából. Exodus: A szabadulás könyve*. [Budapest].

- Simonik Péter 2017: *Szénporos emlékkavicsok. A zsidóság gazdasági és társadalmi szerepe Tatabánya elődközségeiben a bányanyitástól a második világháború végéig*. Tatabánya.
- Sipos István, dr. 1918: *Az új egyházi törvénykönyv főbb vonásai és újításai*. Pécs.
- Stemberger, Günter 2001: *A zsidó irodalom története*. Budapest.
- Szabolcsi Lajos 1993: *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Emlékezések, dokumentumok*. Budapest.
- Szabolcsi Miksa 1907: Kis szelid polémia, melyet indítvány előz meg. *Egyenlőség* (26.) 33. 1–5.
- Szabó Miklós 1995: Vázlat az antiszemitizmusról. *Mozgó Világ* (21.) 8. 3–10.
- Szécsi József 2011: Keresztény antijudaizmus–antiszemitizmus egykor és ma. *Remény* (14.) 3. (<https://remeny.org/remeny/2011-3-szam/szecsi-jozsef-keresztény-antijudaizmus-antiszemitizmus-egykor-es-ma-1/>; utolsó hozzáférés: 2025. március 2.).
- Szűcs József 2019: *Követ kőre. Kocs valaha volt zsidó közösségének nyomában*. Kocs.
- Szűcs József 2022: *„A legszilárdabb talapzat”. A Tata-Tóvárosi Izraelita Elemi Népiskola története 1851–1944*. Tata.
- Talmud Babylonian*. (<https://www.sefaria.org/texts/Talmud>; utolsó hozzáférés: 2025. november 2.).
- Tobler, Felix 2003: A nyugat-magyarországi térség Esterházy hercegi uradalmainak összesítő lélekösszeírása 1840-ből. In: Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*. Szombathely, 401–412.
- Trachtenberg, Joshua 2014: *Az ördög és a zsidók. A zsidók középkori képe és ennek kapcsolata a modern antiszemitizmussal*. Máriabesnyő.
- Ujvári Péter (szerk.) 1929: *Zsidó lexikon*. Budapest.
- Ujváry Gábor 1989: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. Adatok a Foederatio Emericana történetéhez. *Levéltári Szemle* (39.) 4. 51–63.
- Zimándy Ignác 1883: *Ébresztő hangok műveltebb katolikus körök számára. Ötödik könyv*. Budapest.

RÖVIDÍTÉSEK

GYEL	Győri Egyházmegyei Levéltár
MNL-KEVL	Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltára
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára